

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Серія «Наукові праці кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого»

Р. І. ВІННІЧУК

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ
ТА РЕТРОЦЕСІЇ В УКРАЇНІ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 346.12(477):368.029

B48

*Рекомендовано до опублікування вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 16 від 21 червня 2019 р.)*

Рецензенти:

Д. В. Задихайло – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

В. С. Мілаш – доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Віннічук Р. І.

B48 Господарсько-правове забезпечення перестраховання та ретроцесії в Україні : монографія / Р. І. Віннічук. – Харків : Право, 2019. – 328 с.

ISBN 978-966-937-739-5

Монографія є першим в незалежній Україні господарсько-правовим дослідженням правовідносин перестраховання та ретроцесії, основу її змісту склали положення кандидатської дисертації, захищеної автором у 2018 р. в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Здійснено аналіз світового і вітчизняного досвіду формування й розвитку правовідносин перестраховання та ретроцесії. Розглянуто особливості зародження та поступу відносин перестраховання на теренах сучасної Європи, а також основні етапи становлення цих правовідносин в Україні. Досліджено національну систему джерел правового регулювання відносин перестраховання (ретроцесії) та в розрізі конкретних актів законодавства України, що регламентує страхову діяльність, з'ясовано механізм правової реалізації в них операцій перестраховання (ретроцесії). Проаналізовано питання співвідношення страхування і перестраховання, а також стан та проблеми законодавчого вноормування послуг перестраховання й ретроцесії в умовах асоціації України з ЄС. Запропоновано шляхи вдосконалення господарсько-правового забезпечення досліджуваних відносин.

Розраховано на широке коло читачів, зокрема студентів і викладачів закладів вищої освіти, науковців, співробітників страхових компаній та інших фінансових установ, юристів-практиків, суддів, а також усіх, хто цікавиться проблемами перестраховання та ретроцесії в Україні.

УДК 346.12(477):368.029

ISBN 978-966-937-739-5

© Віннічук Р. І., 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВГСУ	Вищий господарський суд України
ВРУ	Верховна Рада України
ВСУ	Верховний Суд України
ГК України, Кодекс	Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. №1798-XII
Декрет про страхування	Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів Укра- їни від 10.05.1993 р. №47-93
Держфінмоніторинг	Державна служба фінансового моніторингу України
Держфінпослуг	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг
Директива 2005/68/ЄС	Про здійснення діяльності із перестраховання та про внесення змін в Директиву Ради 73/239/ЄС, 92/49/ЄС, а також в Директиви 98/78/ЄС та 2002/83/ ЄС : Директива Європейського Парламенту та Ради 2005/68/ЄС від 16.11.2005 р.
Директива 64/225/ЄЕС	Щодо скасування обмежень на свободу здійснення підприємницької діяльності і свободу надання по- слуг у сфері перестраховання і ретроцесії : Дирек- тива Ради Європейського Економічного Співтова- риства 64/225/ЄЕС від 25.02.1964 р.
Директива Solvency I	Щодо узгодження законів, підзаконних та адміні- стративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя : Директива Ради 73/239/ЄС від 24.07.1973 р.
Директива Solvency II	Про початок і провадження діяльності у сфері страхування та перестраховання : Директива Єв- ропейського Парламенту та Ради 2009/138/ЄС від 25.11.2009 р.

Перелік умовних позначень

Договірні Сторони	Україна, з однієї сторони, та Європейський Союз, Європейське співтовариство з атомної енергії і їхні держави-члени, з іншої сторони
ДФСУ	Державна фіскальна служба України
ЕКА	Експортно-кредитне агентство
ЄС, Європейське Співтовариство, Спів- товариство, Євросоюз	Європейський Союз
Закон № 1792	Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту : Закон України від 20.12.2016 р. № 1792-VIII
Закон про Загальнодержавну програму адаптації	Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV
ПВЗВТ	Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС
Закон про страхування	Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР
Закон про фінпослуги	Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III
Індержстрах	Управління іноземного страхування СРСР
КМУ	Кабінет Міністрів України
Комплексна програма	Про Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України від 18.05.2015 р. № 391
Концепція розвитку страхового ринку	Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 р. № 369-р
КСУ	Конституційний Суд України
КТМ України	Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР
Ліцензійні умови страхової діяльності	Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 р. № 40

Перелік умовних позначень

Ліцензійні умови фінансових послуг	Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. №913
МФУ	Міністерство фінансів України
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НПК РФ	Національна перестрахова компанія Російської Федерації
ОПС МАОСН	Основні принципи страхування Міжнародної асоціації органів страхового нагляду
План заходів з імплементації	Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. №847-р
Положення про Держстрах СРСР 1948 р.	Про затвердження Положення про Головне управління державного страхування СРСР та його органи (Держстрах СРСР) : Постанова Ради Міністрів СРСР від 28.12.1948 р. №4864
Положення про держстрахування 1925 р.	Положение о государственном страховании Союза Советских Социалистических Республик : утверждено ЦИК СССР, СНК СССР 18.09.1925 г.
Положення про перестраховання	Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з перестраховання : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.10.1996 р. №1290
Порядок перестраховання у нерезидентів	Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2004 р. №124
Проект Цивільного Уложення	Проект Цивільного Уложення Російської імперії 1905 р.

Перелік умовних позначень

Проект закону про страхування	Про страхування : Проект Закону України від 06.02.2015 р. (реєстр. № 1797-1)
Розпорядження № 153	Про затвердження Порядку реєстрації договорів перестрахування : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.03.2011 р. № 153
Розпорядження № 2201	Про затвердження Порядку реєстрації договорів пере-страхування та надання страховиками (цедентами, перестраховальниками) інформації про укладені договори перестрахування з страховиками (перестраховиками) нерезидентами : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 15.09.2015 р. № 2201
Розпорядження № 850	Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 07.06.2018 р. № 850
РФ	Російська Федерація
Сеульська конвенція	Сеульська конвенція про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій від 01.01.1985 р.
Стратегія розвитку «Україна 2020»	Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015
Угода про асоціацію	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21.03. 2014 р. в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27.05.2014 р. у м. Брюсселі
Угода про партнерство та співробітництво	Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 р.
Угода про СОТ	Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р.
ЦК України	Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV

══════ ПЕРЕДМОВА

На початку XXI ст. однією з визначальних тенденцій розвитку суспільства постають процеси політичної та економічної інтеграції, що відбуваються як на міжнародному, так і регіональному рівнях. Унаслідок подібного зближення та взаємного пристосування національних господарських систем і політичних структур створюються міжнародні політико-господарські комплекси, проходить інтернаціоналізація господарської діяльності (виробництва) різних країн. Такі новітні тенденції щодо зростання і поглиблення інтеграційних взаємин між державами та їх об'єднаннями, а також швидкий поступ сучасних глобалізаційних процесів зумовлюють потребу аналізу економіко-правових передумов участі України в останніх. Зважаючи на це, актуалізувалися питання функціонування, співробітництва та господарсько-правового забезпечення національного ринку в умовах дії Угоди про асоціацію. Насамперед це стосується фінансового напрямку, який у багатьох європейських країнах ринкового господарства є стратегічною галуззю економіки та її невід'ємною ланкою. Особливе місце у фінансовій сфері будь-якої сучасної держави належить індустрії перестраховування та ретроцесії, яка набуває ключового значення у контексті макроекономічного забезпечення сучасного господарського обороту і характеризується своєрідними закономірностями організації та здійснення господарської діяльності. Тож у контексті Угоди про асоціацію виникає необхідність з'ясувати напрями адаптації до *acquis* ЄС правових засад ринку перестраховування України загалом та його господарсько-правового забезпечення зокрема. Цілком очевидно, що найбільш системно та вичерпно охопити зазначену проблематику перестрахової діяльності, її правові й економічні компоненти можна за допомогою господарсько-правового інструментарію.

Але якщо різні аспекти страхових правовідносин у сфері господарювання доволі часто порушуються як у правовій доктрині, так і в економічній теорії, то основні проблемні питання вітчизняних операцій перестраховування

та ретроцесії розглядаються переважно економічною наукою¹. Зокрема, дослідженню економічної природи перестраховування у системі страхових відносин України присвятили наукові доробки В. Базилевич, А. Бойко, П. Вержицька, Г. Грішин, Ю. Дьячкова, Ю. Журавльов, О. Залетов, М. Клапків, О. Кнейслер, О. Козьменко, Д. Маруженко, М. Мних, В. Нечипорук, С. Осадець, Т. Татаріна, К. Третяк, В. Фурман, Я. Шумелда та інші вчені-економісти. Проте досі немає комплексних фундаментальних досліджень, присвячених загальнотеоретичним та прикладним правовим аспектам відносин перестраховування та ретроцесії. За роки незалежності в Україні було захищено тільки кілька кандидатських робіт за напрямом «правознавство», які безпосередньо стосувалися правовідносин перестраховування. Це дослідження таких правників, як-от: Л. Андрущенко, І. Войцеховська, В. Нечипоренко, К. Семенова, В. Семеняка. А господарсько-правова проблематика операцій перестраховування та ретроцесії на даний час висвітлена ще в більш обмеженому обсязі. Утім, варто назвати таких науковців-господарників, як І. Войцеховська, Н. Пацурія, Е. Стась, Л. Супрун, в наукових роботах яких порушуються найбільш важливі питання господарсько-правового регулювання відносин перестраховування.

Таким чином, господарсько-правове забезпечення перестрахової діяльності має актуальне наукове і практичне значення, потребує глибокого й системного теоретичного опрацювання, розробки і впровадження рекомендацій з практичної реалізації відповідних положень господарського законодавства з метою більш ефективного правового регулювання.

Висловлюю щиро вдячність моїм шановним рецензентам – доктору юридичних наук, професору Задихайлу Д. В. та доктору юридичних наук, професору Мілаш В. С., які люб'язно погодилися ознайомитися з рукописом і висловили цінні зауваження, що сприяли його покращенню, а також проктору з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академіку Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору Гетьману А. П. за сприяння у підготовці цього видання.

---

¹ Про ґрунтовність напрацювань української економічної теорії у галузі перестраховування свідчить захист низки докторських дисертацій, які стосувалися економічних проблем перестраховування. *Див.*: Третяк К. В. Ринок перестраховування в Україні: формування та перспективи розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ, 2016. 432 с. [304]; Кнейслер О. В. Новітня парадигма формування ринку перестраховування в Україні : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2013. 432 с. [94]; Козьменко О. В. Страховий ринок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Суми, 2009. 500 с. [101].

Розділ 1

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕРЕСТРАХУВАННЯ (СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

==== 1.1. Зародження відносин перестраховання (XIV ст.)

Під час аналізу витоків відносин перестраховання значний науковий інтерес викликає встановлення господарсько-правових передумов, які сприяли формуванню цього інституту як такого, а також визначення інших проявів розвитку перестраховання як економіко-правового феномену на теренах сучасної Європи. Адже тільки історичний досвід, спроможний пов'язати минуле, сучасне і майбутнє, дає змогу систематизувати наукову думку та простежити за розвитком тих соціально-економічних відносин, що формують внутрішній зміст поняття «перестраховання» [94, с. 21]. Окрім того, як наголошував свого часу академік К. Г. Воблій, «... історія страхової справи є природною і невід'ємною частиною економіки страхування, тому вивчаючи історію, ми зможемо правильно оцінити і зрозуміти сучасний стан страхової справи» [38, с. 17]. Тож історична наукова розвідка правовідносин перестраховання надасть змогу більш повно розкрити зміст нинішньої конструкції перестраховання (ретроцесії) та допоможе спрогнозувати напрями, характер та тенденції її розвитку у майбутньому, обґрунтувати довгострокові процеси еволюції цих правовідносин.

Варто зазначити, що господарсько-правові чинники генезису відносин перестраховання досі не були предметом ґрунтовного вивчення українських правників. Існуючі на сьогодні наукові роботи базуються або винятково на економічних [299; 94; 304;], або лише приватноправових (юридико-технічних) методах з'ясування обставин становлення перестраховання [269; 144;], не враховують можливостей використання інструментарію доктрини господарського права. А як підкреслюють

учені, саме економіко-правовий підхід господарників обумовлює розв'язання теоретичних проблем [172, с. 292], дозволяє узгодити публічно-правові та приватноправові чинники, поєднати правові та економічні засади [280, с. 4] і завдяки цьому простежити реальну взаємодію економіки та права. Якраз тому співвідношення економіки і права є одним з важливих питань як економічної, так і юридичної доктрини, що має значне теоретичне та суто практичне значення. Понад те, за словами С. С. Алексєєва [5, с. 43–44], у самому процесі виникнення, рисах та властивостях права досить чітко відчувається «подих» економічних відносин. Відповідно, саме режим доктрини господарського права, яка є потужним юридичним інструментом економічної політики держави [318, с. 85] і покликана вирішувати комплексні завдання економіко-правового характеру, дозволить найбільш глибоко та всебічно підійти до розвідки питань зародження перестрахової справи, визначити економіко-правові закономірності її історичного поступу, а отже, осмислити глибинну сутність відносин перестраховання загалом.

З іншого боку, безперечно, інститут перестраховання та ретроцесії є одним із найбільш складних і вузькоспеціалізованих напрямів не тільки серед страхових правовідносин у сфері господарювання, але й в системі права взагалі [287, с. 373]¹. Різнобічні і доволі розповсюджені у сучасному світовому господарстві послуги «вторинного та наступного страхування» виникли, розвиваються та функціонують внаслідок дії багатьох чинників, і економічний, – серед вирішальних. Тому поряд із встановленням суто юридико-технічних аспектів історії перестраховання нашим завданням є з'ясування того, яким чином «господарський оборот» європейського суспільства на межі XIV ст. вплинув на зародження, становлення та розвиток прообразу сучасного перестраховання (ретроцесії).

Особливістю першоджерел досліджуваних фінансових послуг є те, що вони не мають своїх безпосередніх витоків з правової системи Стародавнього Риму (як значна частина інших правовідносин) та є похідними від страхування [144, с. 14]. Зазвичай перші кроки досліджуваного феномену як зарубіжні фахівці [260, с. 14; 337, р. 3], так і вітчизняні автори [269, с. 12; 143, с. 48; 113, с. 142; 94, с. 22; 164, с. 39] пов'язують з появою у Середньовіччі першого з відомих договору, який містив

---

¹ Зокрема, на переконання В. В. Нечипоренко, договір перестраховання має найскладнішу систему класифікації за багатьма критеріями [144, с. 100].

ознаки даних відносин (Див. : Додаток 1). За іншими джерелами, перші договори перестраховання датують кінцем XVI ст., коли страховики-купці розподіляли між собою ризики в певних частках [163]. Але є і цілком протилежні підходи, які перестраховання як особливий вид господарської діяльності відносять лише до XIX ст. Приміром, на переконання М. О. Ісаєва, договір перестраховання виник у країнах Західної Європи тільки на початку XIX ст. Ті ж правові конструкції, що з'явилися у Середні віки і які, на його думку, інколи некоректно ототожнюються з перестрахованням у його сучасному значенні, поєднували елементи доволі різних відносин, перш за все страхових, і тому лише передували нинішньому перестрахованню, створивши підвалини для його подальшого існування [84, с. 26]. Аналогічних міркувань дотримується М. В. Мних [135, с. 22], а також дослідник історії перестраховання David M. Holland [339, р. 15] стверджуючи, що сучасний перестраховий бізнес своїм буттям має завдячувати практиці страхування від вогню у часи Великої індустріальної революції XIX ст. Існують також інші висновки щодо встановлення моменту зародження досліджуваних відносин, які ґрунтуються не на конкретному історичному періоді виникнення перестраховання, а роблять акцент на еволюції останнього разом із розвитком інших фінансових відносин, зокрема, страхових [169, с. 65].

Істотним поступом у розвитку феномену перестраховання та ретроспекції науковці вважають створення спеціалізованих винятково на перестрахованні організацій, – професійних перестраховиків: Кельнського перестрахового товариства (1846 р.), Швейцарського (1863 р.), Мюнхенського (1880 р.), Російського (1895 р.) товариств перестраховання та ін. З цього часу, власне, й відбулося формування перестрахової справи як окремої та незалежної царини господарської діяльності у страхуванні. Тому слід погодитися з тими дослідниками, які зауважують, що важко встановити, коли саме виникло перестраховання та який точно договір поклав йому початок, але можна з упевненістю стверджувати, що перестраховання завжди розвивалося слідом за самим страхуванням, оскільки ці операції є похідними останнього [113, с. 142; 163;].

Забігаючи наперед, зазначимо, що зародки перестрахової діяльності формувалися в умовах інституціональних змін у страховому середовищі, зокрема, як необхідність забезпечення галузі страхування від надзвичайних подій, тож етимологія і походження перестраховання тісно

пов'язані з оригінальним страхуванням. Тож з огляду на гносеологічне коріння перестраховання, його появу неможливо розглядати окремо від юридичних витоків прямого страхування, першоджерела якого сягають глибини тисячоліть, а початкові зародки норм зустрічаються ще в законах вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 рр. до н. е.). У цій одній з найдавніших пам'яток правової культури людства, що становить собою зібрання кодифікованих звичаїв, вже містилися елементи ранніх правових форм страхування, оскільки у вказаних прадавніх законах мова йшла про страховий спосіб забезпечення караванів вавилонських мандрівників від збитків, що їх могли спричинити грабіжники [271, с. 278]. Риси неупорядкованих позитивним правом страхових відносин відомі історикам ще з більш давніх часів, що сягають до 3000 р. до н. е. У ту епоху громада стародавнього Вавилону створила систему морських позик, яка передбачала можливість звільнення боржника від повернення коштів у разі настання стихійного лиха з кораблем та його вантажем.

У Стародавніх Єгипті, Греції та Римі страхова справа набуває більш організований, взаємний характер. Існували різного роду колегії (від лат. *collegium*), об'єднання осіб, що були пов'язані однією професією на чолі з магістром (останні створювалися не лише за професійною ознакою (купці, військові, ремісники), але й за релігійною). Сплачуючи внески, члени такої колегії набували право на відшкодування збитків у відповідності до статуту. Для прикладу, риси взаємного страхування були присутні в діяльності релігійних громад Стародавнього Єгипту та Риму, що мали назву *collegia tenuiorum* (або *collegia funeraticia*), які із внесків своїх членів робили виплати на поховання (*funeraticium*) спадкоємцям померлого учасника товариства [292, с. 201].

Близько 950 років до н. е. на острові Родос був закладений юридичний фундамент сучасного морського права, що полягав у способі врегулювання збитків, понесених в інтересах багатьох осіб на засадах «загальної аварії». Суть цього правила, акцентує М. І. Брагінський, полягала в тому, що якщо з метою полегшення судна позбавлялися вантажу, то за рахунок усієї команди підлягало відновленню те майно, яке було втрачене в інтересах колективу [18, с. 12]. Так відбувалося формування страхової концепції щодо «розподілу втрат одного суб'єкта поміж декількома» [344, р. 1], яка у подальшому стане властивою всій страховій справі (у тому числі перестрахованню) і досягне наших днів.